

**“TEMURIYLAR SALTANATIDA SAROY MADANIYATI: BADIYIJOD, ILM
VA MA'NAVY HAYOTNING RIVOJI”****Suyunov Asliddin***107-guruh 4-kurs talabasi tarixi yonalishi**aslid0908@gmail.com**Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining tarix yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: *Temuriylar davri (XIV-XV asrlar) Markaziy Osiyo tarixida madaniyat, ilm-fan va adabiyotning yuksak taraqqiyotga erishgan bosqichidir. Bu davrda Amir Temur va temuriy hukmdorlarning ilm-fan va san'at homiyligi natijasida saroy madaniyati gullab-yashnadi. Husayn Boyqaro va Alisher Navoiy davrida Hirot saroyi butun Sharqda adabiy-ma'rifiy markazga aylandi. Saroyda she'riyat, musiqiy ijod, naqqoshlik, xattotlik va tarixnavislik rivojlandi. Navoiy, Jomiy kabi adiblarning ijodi o'zbek mumtoz adabiyotining shakllanishida muhim o'rin tutdi. Mazkur davrda yaratilgan ilmiy-adabiy meros bugungi kungacha o'z ahamiyatini saqlab kelayotgan bebaho madaniy boylik hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *Temuriylar, saroy madaniyati, adabiyot, Alisher Navoiy, Husayn Boyqaro, Hirot maktabi, Jomiy, xattotlik, miniatyura, she'riyat, madaniy yuksalish, ilm-fan, mumtoz adabiyot.*

KIRISH

Temuriylar davri Markaziy Osiyo tarixida madaniy-ma'naviy yuksalishning eng yorqin bosqichlaridan biridir. XIV-XV asrlarga kelib Amir Temur tomonidan barpo etilgan kuchli davlat siyosiy barqarorlik, iqtisodiy rivojlanish va ilm-fan taraqqiyoti uchun mustahkam zamin yaratdi. Temuriylar hukmdorlari, ayniqsa Ulug'bek, Husayn Boyqaro kabi ma'rifatparvar shaxslar san'at va adabiyot homiylari sifatida saroy atrofida ijodkor ziyolilarni to'pladilar. Natijada bu davrda saroy madaniyati jadal rivojlanib, she'riyat, musiqiy san'at, xattotlik, miniatyura va tarixnavislik mislsiz darajada taraqqiy qildi. Xususan, Hirot saroyi Alisher Navoiy va Abdurahmon Jomiy kabi buyuk allomalar ijodi bilan Sharqning eng nufuzli ilmiy-adabiy markaziga aylandi. Temuriylar davrida yaratilgan adabiy meros o'zbek mumtoz adabiyotining shakllanishi va yuksalishida muhim rol o'ynadi. Mazkur mavzu Temuriylar hukmronligi davrida madaniyatning qanchalik ravnaq topganini, saroyning adabiy hayotdagi o'rni va ijodkorlar faoliyatini chuqur o'rganish uchun katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

Amir Temurning Movarounnahr hukmdori deb e'tirof etilishi bu diyor uchun, xususan, uning poytaxti bo'lmish Samarqand tarixi uchun yangi sahifa ochib berdi. Amir Temur ilm-fan, ma'naviyat ahliga alohida e'tibor va mehribonlik ko'rsatib, jamiyatning madaniy hayotida ulardan foydalanishga intilar edi. Tarixchi ibn Arabshoh yozganidek, “Temur olimlarga mehribon, sayyid-u shariflarni o'ziga yaqin tutar edi. Ulamo va fuzaloga to'la izzat-hurmat ko'rsatib ularni har qanday odamdan tamom muqaddam ko'rardi. Ularning har birini o'z martabasiga qo'yib, izzat-u ikromini izhor qilardi”.⁶⁶ A.Temurning katta xizmatlaridan muhimi

⁶⁶ 1. R.Shamsutdinov. Sh.Karimov “Vatan Tarixi” birinchi kitob. “Sharq” nashriyoti. Toshkent 2010.

shuki, u madaniyat va ilm homiysi sifatida mashhur bo'ldi, o'z saroyiga olim-u fuzalo arboblarni to'pladi. Temur hukmronligi davrida ichki va tashqi savdo kuchaydi. Ayniqsa, Hindiston, Xitoy, Rossiya bilan aloqalarning kuchayishi Temur saltanati iqtisodiy qudratini oshirdi. Temur va temuriylar davrida islom dini va tasavvufga katta e'tibor berildi. Islom dini o'sha davrda asosiy mafkura bo'lib, markazlashgan davlat barpo etishda, iqtisod, madaniyat va ilm-fan sohasidagi maqsad va vazifalarni amalga oshirishda nazariy asos bo'lib xizmat qildi. Temur o'z faoliyatida unga tayanib ish ko'rdi.⁶⁷ Temuriylar davrida tasavvuf ta'limoti keng quloch yoydi. Sohibqiron tasavvuf qoidalaridan mamlakatdagi salbiy illatlarni yo'qotishda, turli janjal va nizolarni bartaraf qilishda, haqiqat va adolat o'rnatishda, insonparvarlik g'oyalarini tarqatishda foydalangan. Temuriylardan *Shohruh*, *Ulug'bek*, *Husayn Boyqaro*, *Bobur Mirzolar* davlatni boshqarishda, din va tasavvuf qoidalariga amal qilishda, ilm-fan va madaniyatni rivojlantirishda uning an'analarni izchil ravishda davom ettirdilar. XIV-XV asrlarda Movarounnahr va Xurosonda ilm-fanning ko'p sohalarida yuksalish yuz berdi. Jahonga mashhur olimlar, tabiatshunoslar va shoirlar yetishib chiqdi. *Tibbiyot*, *riyoziyot*, *handasa*, *tarix*, *adabiyot*, *jug'rofiya*, *pedagogika*, *mantiq*, *falsafa*, *axloqshunoslik* va boshqalarga e'tibor berildi. Ayniqsa, *badiiy adabiyot* va *adabiyotshunoslik* tez rivoj topa boshladi.⁶⁸

Temuriylar davrida bir qator atoqli allomalar: Sa'diddin Taftazoniy (1322-1392), Mir Sayyid Sharif Jurjoni, jahon ilm-fani taraqqiyotiga katta ulush qo'shgan buyuk falakiyotchi olim va davlat arbobi Muqammad Tarag'ay Ulug'bek, G'iyosiddin Jamshid al-Koshiy, tarixda Ali qushchi nomi bilan mashhur bo'lgan Alouddin Ali ibn Muhammad qushchi, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy kabi ulug' olim-u mutafakkirlar yetishib chiqdi. XIV-XV asrlarda mantiq, tabiiy-ilmiy fanlar, ayniqsa falakiyot, falsafa va axloqshunoslikka katta e'tibor berildi. Amir Temur Ko'ragoniy olimlarni juda qattiq e'zozlagan. Xususan, Sa'duddin Mas'ud ibn Umar ibn Abdulloh Taftazoniy rahmatullohi alayhini juda ham hurmat qilar edi. (Sa'duddin Taftazoniydir (1322-1392) mantiq ilmining yirik vakillaridan biri. Yoshligidan ilohiyot fanlari, arab tili, nutq san'ati va mantiq bilan shug'ullanadi. Taftazoniy madrasalarda mudarrislik qildi. Taftazoniy 40 dan ortiq risolalarning muallifidir. Muhimlari: *«Tahzib al-mantiq val-kalom»* (*“Mantiq va kalomga saykal berish”*), *“Muhtasar al-maoniy”* (*Ritorikaga oid qisqacha ma'nolar*), *“Al-irshod al-hodiy”*, (*Arab tili gramatikasiga oid “Yo'l boshlovchi rahbar”*), *«Al-maqosid at-tolibin»* (*“Falsafa va kalomga oid “Tolibi ilmlarning maqsadlari”*) va boshqalar⁶⁹. Taftazoniy o'tmish olimlarining juda ko'p asarlariga sharhlar ham bitgan.) Fikrimizning dalili sifatida mashhur olim va tarixchi Ibn Arabshohning quyidagi hikoyasini keltiramiz:

“Amir Temur o'ta ahamiyatli va foydali ishlaridan biri bo'yicha chopar yubordi. Choparga: Agar yo'lda otga hojat tushib qolsa, kimni ko'rsang ham otini ol, agar o'g'lim Shohruh bo'lsa ham”, dedi. Chopar u amr qilgan tarafga tezlab jo'nadi. Yo'lda Alloma Taftazoniyga duch keldi. U dam olish uchun bir joyga tushgan, otlari chodirining oldiga bog'langan ekan. Chopar o'sha otlardan birini oldi. Alloma Sa'duddin Taftazoniy chodirdan

⁶⁷ 2. A.S. Sagdullayev. “O'ZBEKISTON TARIXI” I kitob “DONISHMAND ZIYOSI” TOSHKENT 2021,

⁶⁸ 3. Q.USMONOV, M.SODIQOV, S.BURXONOVA “O'ZBEKISTON TARIXI”. “IQTISOD-MOLIYA” Toshkent 2006.

⁶⁹ 4. Q.Ergashev H.Hamidov “O'ZBEKISTON TARIXI”. “G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi”. Toshkent-2015.

chiqib, uni ushlab oldi. Otni chopardan qaytarib oldi va uni rosa kaltakladi. Chopar Amir Temurning oldiga qaytib borganida bo'lgan gapni unga aytdi. Shunda Amir Temur qattiq g'azablandi. Ammo birozdan so'ng: "Agar uning o'rnida o'g'lim bo'lganida, uni qatl qilardim. Lekin qaysi joyga borsam, kitoblari u yerga mening qilichimdan oldin kirib borgan odamni qanday qilib qatl qilaman", dedi". Mana shundan ko'rinib turibdiki, Amir Temurning huzurida olim-u fuzalolarning darajasi nihoyatda baland bo'lgan.⁷⁰

Bu davrda yashab, ijod qilgan ajdodlarimiz, musulmon olami boshiga tushgan mislsiz og'ir musibatlardan, xususan, mo'g'ul istibdodlaridan keyin dinimizga, ilmu-ma'rifatga, madaniyatga va insoniyat uchun xizmat qilishga xaris bo'lishgan.

XULOSA

Temuriylar davri Markaziy Osiyo madaniy hayotining eng porloq sahifalaridan biri bo'lib, bu davrda saroy madaniyati, ilm-fan va adabiyot yuqori darajada rivojlandi. Amir Temur boshlab bergan davlat qurilishi siyosiy barqarorlikni ta'minladi, temuriy hukmdorlarning ma'rifatparvarligi esa san'at va adabiyotga keng yo'l ochdi. Natijada saroy atrofida ijodkorlar, olimlar, musavvirlar, xattotlar va shoirlar to'planib, Hirot, Samarqand kabi shaharlarda yuksak madaniy muhit shakllandi.

Husayn Boyqaro va Alisher Navoiy rahnamoligida Hirot saroyi butun Sharq dunyosining eng yetuk adabiy markaziga aylandi. Navoiy, Jomiy kabi adiblarning ijodi nafaqat o'zbek adabiyoti, balki jahon madaniy merosining ham muhim qismiga aylandi. Temuriylar davrida yaratilgan ilmiy-adabiy meros bugungi kunda ham o'z ahamiyatini saqlab, milliy o'zlikni anglash va madaniy taraqqiyot tarixini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bois Temuriylar davridagi saroy madaniyati va adabiyot taraqqiyotini o'rganish nafaqat tarixiy haqiqatni yoritadi, balki xalqimizning madaniy merosini chuqurroq anglashga, uning ma'naviy ildizlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

1. R.Shamsutdinov. Sh.Karimov "Vatan Tarixi" birinchi kitob. "Sharq" nashriyoti. Toshkent 2010.
2. A.S. Sagdullayev. "O'ZBEKISTON TARIXI" I kitob "DONISHMAND ZIYOSI" TOSHKENT 2021,
3. Q.USMONOV, M.SODIQOV, S.BURXONOVA "O'ZBEKISTON TARIXI". "IQTISOD-MOLIYA" Toshkent 2006.
4. Q.Ergashev H.Hamidov "O'ZBEKISTON TARIXI". "G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi ".Toshkent-2015. 5. A.P.Мухаммаджонов."ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ" (IV асрдан XVI аср бошларигача). Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. Тошкент – 2004.

⁷⁰ . A.P.Мухаммаджонов."ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ" (IV асрдан XVI аср бошларигача). Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. Тошкент – 2004.